

2. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Ново-российского края. 2Ч.— Одесса, 1836—1838; Скальковский А. Первое тридцатилетие истории города Одессы.— Одесса, 1837.
3. Надлер В. К. Одесса в первые эпохи ее существования.— Одесса, 1893.—100 с.
4. Маркевич А. И. Город Качибей или Гаджибей — предшественник Одессы.— Одесса, 1894.— 72 с.

Л. С. Соколова

Одеська державна академія будівництва та архітектури

«ЗАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ»

(МАЛОЗНАВА СТАТТЯ НАТАЛІЇ ПОЛОНСЬКОЇ)

УДК 94 (477.5/7)

Наукова спадщина Н. Д. Полонської-Василенко {1884—1973} не втратила своєї цінності для сучасних істориків Південної України. Її праці про історію нашого краю унікальні тим, що можуть виконувати роль першоджерел, оскільки написані на основі документів, більшість оригіналів яких загинула під час Вітчизняної війни. Життєвий шлях дослідниці та її доробок свого часу вивчали з діаспори (О. Оглоблин, Л. Винар та ін.) та за часів незалежної України (В. Ульяновський, І. Верба, С. Водотика тощо).

На жаль, не всі книги вченої з об'єктивних, та суб'єктивних причин, доступні для наукового загалу. Так, відомо, що вважаються загубленими оригінальний текст докторської дисертації «Очерки по истории заселения Южной Украины в середине XVIII в. (1734—1775 гг.)», її продовження про заселення українського Півдня від 1775 р. до 1800 р. і три томи документів, зібраних дослідницею [1]. Правда, через 15 років вийшла друком англомовна книга на цю тему (1955) [2], а ще через 5 років — україномовна (1960) [3]. Можливо ці дві публікації й відтворюють зміст загублених праць під час евакуації Інституту історії України з Києва з 1941 р. Проте перевірити це важко через відсутність останніх у бібліотеках Одеси.

Ось чому виявлені нами у «Чорноморських збірниках» статті професора Н. Полонської «Залюднення Південної України з

XVIII ст.» (Частина 1, 1944) та «Заселення Південної України у XVIII в столітті» (Частина 2, 1947) [4] привернули увагу і були скопійовані для подальшого передруку. Їхніми недоліками є відсутність наукового апарату та посилань на джерела, погана якість тексту та малодоступність видання. Але це, по-перше, біографічні факти з життя історика на межі та в перший період еміграції. По-друге, факти бібліографічні, знайдені з загальному переліку її праць, але зовсім не описані [5]. По-третє, факти історіографічні, що свідчать про швидке повернення дослідниці до розробки традиційної наукової проблематики, якою зона займалася з 1914 р. (початок збирання підготовчих матеріалів), в 1929 р. (грунтовне доповнення праці Д.Багалія «Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пуги культуры») [6], з 1940 р. (захист дисертації), в 1941 р. (подальші публікації) [7], продовження студій за кордоном від другої половини 1940-х до кінця 1960-х рр. [2, 3, 8, 9].

У віднайденій з Чорноморському збірнику статті йдеться про діяльність «одного з найяскравіших представників 18 ст.» Г. О. Потьомкіна та його оточення; про обслідування місцевості і складання карт та реєстрів; про механізм залюднення південних територій за нормами, встановленими «командиром»; про колонізацію, ускладнену постійними змінами кордонів та кількості адміністративних одиниць; про кардинальну реорганізацію краю, проведену наступником намісника графом Г. О. Зубовим: про заснування південних міст, в тому числі Одеси «як головного осередку торгівлі на Чорному морі», що зростала і багатіла з «виключною швидкістю», про категорії українського населення Півдня і чужинців тощо.

Наприклад, про етнічний склад міст читаємо: «... Між населенням міст і сіл була велика різниця: сільська людність була переважно, за невеликим винятком, українська, людність міст була різноманітна. Деякі міста, як Полтава, Кременчук, Олександрополь, Павлоград, Константиноград — були майже виключно українські; інші мали суцільне населення неукраїнське: Таганрог та Маріуполь — грецьке, Нахичевань — вірменське, Ялисовеград — крім українського населення мав велику кількість росіян та греків; в Херсоні було багато чужинців—франісузів, італійців, греків; в Одесі—населення було ще більш космополітичне: там були крім українців та росіян греки, вірмени, турки, італійці, французи, жиди...» [4, 45].

У прикінцевому висновку статті 1775—1797 рр. визначено як дуже важливий період в історії України, коли було здійснене тисячолітнє прагнення України до Чорного моря.

Запорізька дослідниця наукової спадщини Н. Д. Полонської-Василенко Надія Швайба запропонувала здійснити перевидання доробку історика Південної України з огляду на непересічне значення його для української історіографії. Її пропозиція повинна бути підтримана одеським науковим і краєзнавчим осередком.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Швайба Н. Н.Д. Полонська-Василенко: спадщина історика Південної України та проблеми її дослідження // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Історичні науки.— 2007.—Вип. 9.—С. 190—200.

2. Polonska-Vasylenko N. The settlement of the Southern Ukraine (1750—1775) // The Annals of Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US.— New York, 1955.— Vol. 4—5.— 220p.

3. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII ст. (1734—1775).— Мюнхен, 1960.— Т. 1, 223 с; Т. 2, 137с.

4. Полонська-Василенко Н. Залюднення Південної України в XVIII ст. Частина I. // Чорноморський збірник.— Варшава, 1944. Книга V (Вид. УЧІ Ч. 27).— С. 5—20; Заселення Південної України Частина II. // Чорноморський збірник.— Женева [Майнц-Кастель], 1947. Книга XI. (Вид. УЧІ Ч. 59).— С. 37—46.

5. Герус-Тарнавецька І. Наталія Полонська. Біографічний нарис.— Вінніпег: УВАН, 1974.— С. 27—39.

6. Полонська-Василенко Н. Південна Україна року 1787 (зі студій з історії колонізації) // Записки історико-філологічного відділу ВУАН.— Київ, 1929.— Кн. XXIV.— С. 303—366; Перші кроки єврейської колонізації в Південній Україні // Праці Єврейської археологічної комісії ВУАН.— Київ, 1929.—Т. II— 33 с.

7. Полонская-Василенко Н. Заселение Южной Украины в середине XVIII века. // Историк-марксист.— 1941.— № 5.— С. 30—46; Из истории Южной Украины в XVIII веке // Исторические записки института истории АН СССР,— 1941.— № 12.— С. 130—174.

8. Полонська-Василенко Н. До історії першої Новоросійської губернії (1764—1774) // Науковий збірник УВУ.— Мюнхен, 1956.— Т. VI — С. 198—208; Південна Україна після зруйнування Січі // Наукові записки УВУ—Мюнхен, 1963.—Т. VII.

9. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в середині XVIII ст.; До історії першої Новоросійської губернії (1764—1774); Південна Україна року 1787; Перші кроки єврейської колонізації в Південній Україні; Південна Україна після зруйнування Січі // Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина.— Мюнхен, 1967.— Т. 2.— С 7—204.

К. І. Сорокіна

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

**«ХАДЖИБЕЙ — СТИХОТВОРНАЯ ПОВЕСТЬ,
НАПИСАННАЯ В 1829 ГОДУ»
ЯК ОДИН ІЗ ПЕРШИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ
ПРО МІСТО ХАДЖИБЕЙ (ОДЕСУ)**

УДК 94(477):093

Історія будь-якого міста знаходить своє відображення в низці спеціалізованих історичних праць, проте не менший інтерес, як для широкого загалу, так і для фахових істориків становлять літературні твори. Останні хоча і зображають події через призму світосприйняття їх авторів, але в цілому, після процесу відокремлення плодів фантазії від раціональних свідчень — можуть слугувати додатковим джерелом для ознайомлення з історичним минулим. Особливий інтерес в контексті даного питання становлять, по-перше, твори храєзнавчого змісту, по-друге, мистецькі доробки, створені власне місцевими авторами. А особливої уваги заслуговують перші літературні твори, котрі свідчать не лише про розвиток культурного життя того чи іншого міста, а й відображають бажання тодішніх авторів оспівувати історію рідного краю. Відтак, слід детально зупинитися на розгляді характерного зразка мистецької творчості XIX ст. — «Хаджибей — стихотворная повесть», написаного 1829 року.

Слід одразу зазначити, що даний твір відомий колу істориків та літераторів достатньо давно. Нині в контексті досліджень історичного минулого Хаджибею (Одеси) цитати з повісті використовує у своїх нарисах з життя міста сучасний одеський дослідник, доктор історичних наук Тарас Григорович Гончарук [1]. А впер-